

**ГОНЧАРУК О. В.,
здобувач**

*Національний
Університет "Києво-
Могилянська Академія"*

**ВІЙНА ПІВНІЧНО-
АМЕРИКАНСЬКИХ
КОЛОНІЙ ЗА
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА
ІРЛАНДІЯ
(1775 – 1783):
ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АНАЛІЗ**

Остання третина XVIII ст. позначена піднесенням революційних настроїв і повстань, які змінили хід європейської історії. Боротьба Північно-Американських колоній за незалежність дала поштовх рухам проти абсолютизму і економічного гніту в інших країнах, у першу чергу в Ірландії, яка також знаходилася в колоніальній залежності. З початком військових дій в Америці ірландці активно підтримали боротьбу і також почали вимагати прав і свобод від англійського уряду. Через подібність політичного і економічного становища два народи вважали себе однодумцями і всіляко підтримували один одного. Палкі національні почуття дали поштовх рухам за незалежність у колоніях, що відіграло не останню роль у протистоянні великих держав за сфери впливу.

Темі боротьби Ірландії та Північно-Американських колоній за незалежність присвячено багато літератури, як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії, що дає змогу аналізувати і проводити порівняння з іншими країнами. У даній статті використані як монографії,

присвячені боротьбі американських штатів за незалежність, так і загальні роботи з історії Ірландії та Британської імперії в цілому. Незважаючи на те, що в зарубіжній історичній науці компаративістика займає провідне місце, в Україні цей вид порівняльних досліджень лише починає розвиватись. Тому література, присвячена історичній компаративістиці, в Україні практично не представлена.

Метою даної статті є встановлення подібних та відмінних рис північно-американських колоній і Ірландії в системі Британської імперії в другій половині XVIII століття, визначення методів управління колоніями, взаємозв'язків і взаємостосунків та наслідків, до яких призвела боротьба за свої права, а також зміни на міжнародній арені. Для порівняння обрано дані країни з тієї причини, що в останній третині XVIII століття між ними існувала певна спільність політичного і економічного становища, а також через резонанс, який отримала Американська революція на Зеленому острові. Порівняння зроблено за найбільш важливими рисами, а саме, моделлю англійського управління колоніями, економічним становищем колоній у системі Британської імперії, активним сплеском боротьби за політичні та економічні права.

Паризький мир 1763 р. завершив Семилітню війну і англо-французькі колоніальні війни, що велися багато десятиліть. У результаті Великобританія отримала Французьку Канаду і всі землі на схід від р. Міссісіпі, Флориду, а також кілька вест-індських островів, Сенегал у Західній Африці і о. Менорку, поступившись при цьому деякими іншими територіями. Таким чином, східне узбережжя Північної Америки контролювали військово-морські сили британської армії. Приєднання величезних і стратегічних територій означало значне посилення Британської імперії. Однак у другій половині XVIII століття в цій могутній державній формації, яка поширювала свою владу на величезні заморські території, і проводила свою, вигідну їй економічну політику, розпочалася криза. Проти імперської політики англійського уряду повстали її найцінніші території – Північно-Американські колонії. Управління колоніями здійснювалось із Лондона, та ні король Георг III, ані міністри ніколи не були в Америці, і погано собі уявляли стан справ по той бік Атлантики. Після приєднання нових територій назріла потреба встановити нову модель управління. Однак ряд непопулярних економічних і політичних заходів, які видав англійський уряд, призвели до невдоволення колоністів, що швидко переросло в революцію. Новини про те, що сталося біля Лексінгтону і Конкорду швидко рознесли не лише по всіх колоніях, але й по Європі. Війна американців за незалежність не просто сколихнула всю європейську суспільно-громадську думку. Це різко змінило розстановку сил на міжнародній арені. Зацікавленою стороною в конфлікті стала Франція, бо жодна країна не відчувала такого

приниження від поразки в останній великій війні. До того ж, Франція втратила багато своїх колоніальних володінь переважно в Північній Америці і прагнула реваншу. Граф де Вержен, французький міністр іноземних справ зазначав у 1776 році: "Англія є природним ворогом Франції – зажерливим, амбіційним, несправедливим, віроломним; незмінною і найбажанішою метою її політики є якщо не повне знищення, то щонайменше деградація і руйнація Франції"¹. Іспанія та Голандія також були зацікавлені в ослабленні Великобританії, і головний інтерес полягав у поверненні старих територіальних володінь і придбанні нових. І незважаючи на заяви високих посадових осіб про ширшу підтримку боротьби американців за свободу, вони проводили тверезу і прагматичну політику.

Однак багато освічених людей свого часу, що жили в епоху Просвітництва, широким підтримували американців. З різних країн Європи прибували добровольці і воювали на боці постанців, наприклад, Лафайет із Франції, Штаубен із Пруссії, Костюшко з Польщі. Однією з перших західноєвропейських країн, які з радістю підтримали боротьбу колоній проти британської влади стала Ірландія. На це було декілька причин. По-перше, між цими двома колоніями існували тісні зв'язки, встановлені завдяки еміграції: на Американському континенті проживало досить багато ірландців, які підтримували тісні економічні, культурні і родинні контакти із батьківщиною, причому близько 2/5 усієї кількості емігрантів у колоніальний період склали вихідці з Ольстеру. Окрім того, немало ірландців служили в американській повстанській армії, а по закінченні війни багато ірландців відвідали Американську республіку. По-друге, у 1760-х роках і в американських колоніях, і в Ірландії відбувалось значне економічне піднесення. Теоретично британський уряд дотримувался політики меркантилізму, тобто мав право управляти колоніями на свій власний розсуд і задля власного прибутку. Натомість Лондон зобов'язувався захищати колоністів від зазіхань інших країн. Однак на практиці колоністи мали багато прав і свобод і з часом дійшли висновку, що можуть розпоряджатися своїми власними справами. Американські колоністи, що звикли до багаторічного самоврядування, отримували хороші прибутки від торгівлі, і фінансові можливості викликали бажання боротися і за політичну свободу. По інший бік Атлантики, в Ірландії, також відбувалось помітне економічне зростання: міська середня верства населення, за віросповіданням у переважній більшості католики, що займалися торгівлею, повільно, але впевнено почали домогатися скасування Каральних законів, за якими вони були позбавлені практично всіх політичних і громадянських прав, і боротися за своє місце під сонцем. У свою чергу, англійські протестанти, які не бажали втрачати свої позиції, широко розгорнули "політику патріотизму", а

партія "патріотів" в ірландському парламенті на чолі з Генрі Граттаном і Генрі Фладом відкрито виступала за скасування торговельних і економічних обмежень. І по-третє, ірландці вважали себе і американців "братами по нещастю", які страждали від британської імперської політики, і тому приклад Сполучених Штатів надихнув жителів Зеленого острова на боротьбу за свої права. І цю боротьбу, як і в Америці, очолили англійські колоністи, які більше не бажали визнавати зверхність своїх співвітчизників з Лондона.

Між становищем Ірландії та Північно-Американських колоній у Британській імперії можна знайти багато спільного. Англійський імперський уряд встановлював подібні моделі управління своїми заморськими володіннями, а саме, з Лондона призначали генерал-губернатора і адміністрацію, наділені широкими владними повноваженнями, головна мета яких полягала у втіленні британської політики і дотриманні британського права в колоніях. Англійський король і парламент мали незаперечну владу в справах міжнародної політики, війни і миру, а також у міжнародній торгівлі. Окрім того король мав право надавати і забирати привілеї, призначати своїх намісників і контролювати всі справи колоній.

Так, ірландська адміністрація складалась з віце-короля, державного секретаря і міністрів, які призначались англійським кабінетом. Ці посади могли займати лише корінні англійці. Ірландський парламент колоніального типу складався з верхньої та нижньої палати і повністю підпорядковувався англійському урядові. Верхня палата парламенту складалась виключно з англійських лордів, багато з яких навіть не жили в Ірландії і досить рідко з'являлися на засіданнях. Нижня палата також складалась з англійських протестантів. Його законодавчі повноваження були зведені нанівець після того, як у 1720 році англійський парламент видав акт, за яким закріплював своє право видавати закони для Ірландії на власний розсуд. До того ж продовжував діяти Акт Пойнінгса, прийнятий ще в 1494 р., за яким кожен білль міг бути прийнятий лише в тому випадку, якщо він був утверджений ірландською та англійською Таємними радами, окрім того, вони мали право скасовувати будь-які статті білля навіть після його прийняття. У парламенті мали право засідати лише протестанти, а католики були позбавлені будь-якої можливості брати участь у політичному житті країни згідно з положеннями каральних законів. Таким чином, хоча ірландський парламент формально й існував, однак був представлений виключно англійськими колоністами-протестантами, і виглядав радше як маріонетка в руках англійського уряду, у той час, як основна маса ірландського католицького населення була повністю позбавлена політичних і громадянських прав.

У Північно-Американських колоніях певний час королівський губернатор мав широкі повноваження. Колоністи розуміли, що вони є підда-

ними англійського короля і потребують англійської протекції від територіальних посягань інших європейських держав. Нагальна потреба захисту протягом майже сорока років після 1688 р. означала, що позиція генерал-губернаторів була досить сильною². Американський історик С. Морісон називав таку політичну ситуацію "компромісом між імперським контролем і колоніальним самоврядуванням"³. Влада королівського намісника повинна була поширюватись на місцеві виборні органи врядування та на законодавство. На практиці колоністи ретельно захищали права і привілеї, які мали, тому конфлікти і непорозуміння між ними та Лондоном стали звичайним явищем, і з року в рік дедалі поглиблювались. Однак до 1763 р. колоністи не могли існувати самостійно. Поступово до середини XVIII століття, коли виникли конвенти – законодавчі зібрання, центр колоніальної адміністрації змістився з Лондона до головних міст колоній. Боротьба між законодавчою і виконавчою владою посилювалася. Деякі губернатори навіть відігравали другорядну роль в управлінні колоніями⁴. Англійський уряд давав певний рівень самостійності американцям, оскільки посилення контролю і створення сильного англійського бюрократичного апарату вимагало значних коштів, а також утримання армії. Тому в штатах існували міліцейські загони, які могли перетворитися на регулярне військо у випадку бойових дій⁵. Асамблеї мали право визначати рівень оподаткування своїх виборців, призначати таких посадових осіб, як скарбники, військові офіцери, вирішувати, чи формувати міліцейські загони, контролювати системи освіти, церкви і землеволодіння. Таким чином, незважаючи на певні обмеження, американці мали більше прав і свобод, ніж ірландці.

В офіційних документах Ірландське королівство мало статус самостійного королівства, об'єднаного із Великобританією лише спільною англійською короною, однак, як зазначають Дж. Вільямс і Дж. Рамсен, реально воно було колонією Великобританії⁶. Через близькість острова, де в будь-який момент могло вибухнути повстання і висадитися ворожі французькі війська, англійський уряд прагнув захиститися від потенційної небезпеки і зробити усе можливе, щоб тримати місцеве населення в покорі і не допустити бунту. На відміну від американських індіанців, які на той час ще мали власні території, ірландці були безправною більшістю на своїх власних землях і при будь-якій сприятливій нагоді бралися за зброю. У Північно-Американських колоніях губернатори намагалися втілювати в життя принципи верховенства королівської влади, а колоніальні асамблеї, на противагу, прагнули утвердити свої права і свободи. В Ірландії й намісники короля, й ірландський парламент всіляко прагнули закріпити свої привілеї та не допустити до влади ірландських католиків. Адже у випадку повстання місцевого населення протестанти-колоністи могли втратити усе, чим володіли.

В Америці законодавчі збори мали два істотні повноваження, які дозволяли обмежувати владу губернатора, а саме – право голосувати про податки та витрати і право виступати із законодавчою ініціативою, а не діяти лише за пропозицією губернатора. Тривалий час не маючи практично ніякої законодавчої самостійності, ірландський парламент виконував розпорядження Лондона. Однак у 1760-х роках утворилось опозиційне угруповання – "партія патріотів" (лідери Ентоні Мелон, Хілі Хатчінсон, Чарльз Льюкас, Генрі Флад і Генрі Граттан), яка протистояла "партії двору", прихильникам англійського уряду. Програма ліберальної опозиції зводилася до вимог відміни Акта Пойнінгса, розширення прав ірландського парламенту і впровадження регулярних виборів, запровадження в Ірландії Хабеас Корпус (англійський закон 1679 р. про недоторканність особи), відміни призначень і виплат пенсій англійським аристократам з ірландської скарбниці, а також рівних торговельних прав⁷. Лідери партії активно пропагували ідеї рівності, прав і свобод. Так, Чарльз Льюкас, до того, як бути обраним до парламенту, виступав за громадянські права, опублікував ряд памфлетів, найвідоміший з яких "Divelina Libera: Апологія громадянських прав жителів Дубліна" ("Divelina Libera: An Apology for the Civil Rights and Liberties of Commons and Citizens of Dublin", 1743). За свою громадсько-політичну діяльність він був заарештований і звинувачений у підбурюванні громадян до бунту та повстання. Пізніше його було виправдано і обрано до парламенту, де він продовжував відстоювати необхідність незалежності ірландського парламенту.

У тому, що американські колонії мали більше самоуправління, географічний фактор відігравав не останню роль. Контроль над американськими колоніями був слабшим, аніж над Ірландією, оскільки їх відділяло від метрополії близько трьох тисяч миль Атлантичного океану. Для того, щоб подолати цю відстань, необхідно було близько одного місяця за сприятливих умов, і два-чотири місяці – за несприятливих⁸. До того ж, перепливти океан було нелегко і фізично, і психологічно: морська хвороба, нестача їжі й прісної води робили свою справу. Колоністи реально відчували, що вони відділені від Європи не лише географічно, а й у часі. Тому в них поступово почала формуватися нова культура і спосіб мислення, відмінні від європейських. Ірландію ж відділяла лише неширока протока Св. Георга, яку можна було перепливти за кілька годин. Окрім того, Лондон завжди боявся, що ірландські землі можуть бути використані як плацдарм для висадки французьких військ. Ірландці в будь-який момент могли підтримати французів через ряд причин: через спільну католицьку віру, через те, що багато ірландців емігрувало до Франції і довгий час жили ідеями визволення своєї батьківщини з-під англійського ярма. Загалом протягом

XVIII століття близько 400 тисяч ірландців служили у французькій армії і воювали під час війни за Іспанську спадщину (1701-1713), війни за Австрійську спадщину (1740-1748), у Семилітній війні (1756-1763), революційних і наполеонівських війнах (1792-1815)⁹. Побоюючись ірландців, що служили в регулярній армії і могли підняти зброю проти Англії як ірландське військо, англійський уряд всіляко намагався послабити місцеве ірландське населення, щоб знищити тим самим спротив. Окрім політичного способу підкорення, також використовувався і економічний. Доходило навіть до того, що англійські верхи, не кажучи вже про низи, не виявляли особливого інтересу до колоній, окрім економічного. Так, Герцог Ньюкасл, обговорюючи події на мисі Бретон навіть не знаючи, що це острів, а король Георг III плував ріку Міссісіпі з рікою Ганг в Індії¹⁰. В Ірландії було поширеним поняття "лорди-абсентеїсти". Це були англійські землевласники, які здавали свої ірландські володіння в оренду, отримували певну платню і не переймалися справами цієї країни. Багато з них лише кілька разів за усе життя відвідували свої ірландські володіння, або не відвідували взагалі.

Політичне самоврядування було тісно пов'язано із економічними свободами, які для американських та ірландських підприємців і купців значили чи не більше за політичну свободу. Для економічної підтримки зростаючої імперії потрібні були гроші, і англійський уряд низкою законів прагнув забезпечити збільшення фінансових надходжень за рахунок нових податків. Після закінчення Семилітньої війни англійський уряд вирішив покрити свої борги за рахунок колоній. Більше того, англійські купці лобювали англійський парламент із вимогою вжити заходів, щоб припинити нелегальну контрабандну торгівлю із Францією, чим активно займалися і американські, й ірландські купці. Однак впровадження Закону про цукор, Закону про гербовий збір та ін. викликали значний спротив колоністів. Провідні підприємці організовували асоціації проти ввозу і очолювали рух економічного опору. В Ірландії з 1760-х років також було помітне деяке економічне піднесення, ірландська аграрна економіка намагалась орієнтуватись на британський імперський ринок і розвивала відповідні галузі промисловості. Протягом XVIII ст. торгівля яловичиною, свининою і маслом складала переважну більшість ірландського експорту. Починаючи з другої половини століття до цього додалися льняні вироби та вино, а також товари з Південної Європи та Англії, які проходили через ірландські порти¹¹. Це призвело до зміни суспільного ладу: замість дрібних фермерів постали верстви великих орендарів і найманих робітників. Також значно зросла міська середня верства населення, за віросповіданням у переважній більшості католики. Поступово завдяки своїм фінансовим можливостям вони почали домагатися запровадження рівних прав з протестантами.

Коли до Ірландії дійшли звістки про те, що Північно-Американські колонії проголосили Декларацію Незалежності, ірландці активно і широко підтримали американців та основні постулати Декларації про те, що "усі люди створені рівними, що вони наділені Творцем певними невід'ємними правами, серед яких право на Життя, Свободу і пошук Щастя"¹². І якщо якийсь уряд не може забезпечити ці права або прагне позбавити народ цих прав, то його влада має бути скинута.

Перший Континентальний Конгрес у Філадельфії, який відкрився у вересні 1774 р. звертався з проханням про підтримку до інших британських колоній і до народу Ірландії. Лише в жовтні наступного року було створено орган, який виконував обов'язки міністерства іноземних справ, і було призначено комітет для таємної кореспонденції з прихильниками колоній у Великобританії, Ірландії та інших частинах світу. Зокрема, Комітет направив три таємних агенти за кордон із завданням пошуку і встановлення зв'язків і отримання допомоги. До Франції було направлено Сілас Діна, який згодом став першим дипломатом Сполучених Штатів.

Як тільки розпочалися військові дії в колоніях, голова британського уряду Вільям Пітт-старший визнавав, що ірландці "всі, як один, на стороні Америки"¹³. Колишні англійські піддані стали ворогами, а загрозу посилювала можливість висадки ворожого флоту на британських островах.

У січні 1776 року з'явився памфлет Томаса Пейна "Здоровий глузд". Окрім прославлення революційного духу, цей політичний діяч визначив у ньому один із основних принципів економічної політики, який пізніше почали використовувати не лише Штати. За Пейном, для того, щоб досягти незалежності, необхідно використовувати торгівлю, як дипломатичний інструмент. Він писав, що американські продукти є необхідними для Європи і завжди матимуть там попит. Однак можна згадати, що кількома десятиліттями раніше декан собору Св. Патріка в Дубліні Джонатан Свіфт у "Листах суконника" також використовував економічний фактор для скасування небажаного рішення англійського уряду. Мова йшла про введення неповноцінної мідної монети в Ірландії, патент на карбування якої отримав англійський підприємець Вільям Вуд. У своїх памфлетах Свіфт оголошував економічний бойкот англійським товарам, заявляючи, що буде вважати зрадником кожного ірландця, який купуватиме або продаватиме англійські товари. Таким способом сатирику вдалося домогтися скасування указу короля про введення неповноцінної мідної монети. Бойкот англійських товарів був поширеним способом висловлення свого невдоволення, що таким чином робило торгівлю політичним інструментом. Т. Пейн, розуміючи становище, в якому перебували повстанці, зазначав, що перемогу не можна здобути без політичних союзників. Він вважав, що оскільки вся Європа потребує

американських товарів, то американцям не слід встановлювати часткових зв'язків із жодною європейською країною. Справжній інтерес Америки повинен полягати в тому, щоб залишатися вільними від європейських суперечок. Американський історик У. Ла Фебер відзначав, що таким кроком Пейн зробив першу заяву, яка поклала початок політики ізоляціонізму штатів¹⁴.

Після вступу Франції та Іспанії у війну на стороні американських колоністів, англійський уряд основні свої військові сили кинув на Американський континент. І хоча Лондон перш за все намагався владнати справи в Америці, хвилювання з приводу Ірландії залишалися: як поведуть себе ірландці, адже бунтівливе сусіднє королівство, роздратоване англійською політикою, могло повстати в будь-який момент і відкрити свої порти для французьких військ¹⁵. У 1778 році англійський уряд заявив, що можна очікувати висадки об'єднаного французького, іспанського і американського флотів у Північній Ірландії, але разом з тим попередив, що усі війська знаходяться в Англії та Америці, і у нього не залишилось вільних сил, які можна було б надати в розпорядження Дубліна і Белфаста. Тому він рекомендував жителям самим потурбуватися про свою безпеку. Ірландію охопило революційне натхнення. За надзвичайно короткий строк було створено кілька полків волонтерів, обмундированих і озброєних на кошти населення. Приклад Белфаста почали наслідувати й інші міста. Міські муніципалітети і суди присяжних у графствах взяли на себе керівництво рухом і на середину 1779 року кількість волонтерів досягла 50 тисяч, а наприкінці року – вже 100 тисяч чоловік, які мали у своєму розпорядженні зброю, у тому числі й гармати¹⁶. Досить швидко волонтерство набуло широкої популярності. У 1780 р. розрізнені загони були об'єднані у великі військові підрозділи, розподілені по провінціям, однак з єдиним командуванням; трохи пізніше обрали і головнокомандуючого усією армією. Усі загони були в чудовій уніформі, постійно проводились паради, а дворяни і члени парламенту гордо використовували свій статус волонтера, і через деякий час Ірландія була переповнена капітанами і генералами. У ряди волонтерів формально могли вступати лише протестанти, оскільки католикам не дозволялось носити зброю. Однак цей рух був підтриманий католицьким населенням, яке виділяло кошти на утримання загонів, і тому нерідко в лавах волонтерів можна було зустріти і католиків, яких офіцери брали на службу, минаючи закон, особливо в графствах Керрі, Корк і Арма. Кількість католиків важко точно встановити, однак за даними, які подає Р. Фостер, до 1780 р. їх нараховувалося 30-40 тисяч чоловік¹⁷. Ініціатива створення волонтерських загонів походила від джентрі, однак волонтерами ставали також торгівці й ремісники. Можливо, вони не представляли собою ефективну військову силу, однак виконували на-

лежні поліцейські функції, і також стали значним психологічним натхненням: ідеї громадянства, патріотизму, ідентичності стали основним лейтмотивом політичного життя того часу.

Волонтерство сприяло й зростанню політичної активності в цілому. Після зникнення зовнішньої загрози спрямували свою активність на політичні реформи, забезпечивши тим самим певну політичну організацію ірландського суспільства. Серед політичних керівників волонтерського руху були Г. Флад, Г. Граттан, Б. Йелвертон та інші. Волонтери, які озброїлись, щоб відстоювати політику уряду, незабаром зрозуміли, що вони можуть брати приклад з американців і використовувати свої можливості для вирішення власних проблем. Майже кожний огляд перетворювався на політичний мітинг. Часто влаштувалися делегатські збори, скликалися провінційні представницькі конвенти, одного разу було скликано загальноірландський конвент. Однак до середини 1780-х років вплив волонтерського руху на суспільно-політичне життя зменшився, і в країні розпочалась активна політична боротьба. Однак на відміну від американських штатів, які проголосили незалежність і зі зброєю в руках відстоювали своє право на існування, в Ірландії розгорнувся рух за самостійність у межах Британської імперії, який тривав до початку Французької революції.

Перш за все розгорнулася широка пропаганда проти обмеження повноважень ірландського парламенту. Генрі Граттан, красномовний оратор, якого називали "ірландським Демосфеном", у 1775 р. був обраний до парламенту, і незабаром став одним із визнаних лідерів, очоливши партію "патріотів". 1782–1800 роки увійшли в історію під назвою років "парламенту Граттана", незважаючи на те, що більшість у ньому склали не його ліберальні прихильники, а опоненти, які противилися будь-яким змінам, що могли б послабити протестантське панування. Програма Граттана зводилася до досягнення мирним шляхом політичної автономії Ірландії в межах Британського королівства і проведення ряду внутрішніх реформ. Головним принципом його політики був зв'язок двох самостійних народів – ірландського та англійського – у межах однієї корони і однієї імперії. Він заявляв, що ірландці встановлюватимуть свою свободу відповідно до британських конституційних принципів, і задовольнятимуться нею в межах Британської імперії¹⁸. Його ідеалами були конституційна монархія, повноправний парламент, більш рівномірний розподіл виборчих округів, упорядкована система управління. Граттан виступав за віротерпимість і скасування каральних законів. Він заявляв, що "ірландські протестанти ніколи не будуть вільними, якщо католики залишаться рабами"¹⁹. Прихильник компромісів, він негативно ставився до революційних методів боротьби.

19 квітня 1780 р. в палаті обшин Граттан проголосив свою програму

доповідь, в якій сформулював вимогу парламентської автономії, однак дискусії та суперечки із цього приводу не принесли результату: у дублінському парламенті англійський уряд мав досить сильну опору серед більшості англо-ірландських лендлордів.

У чому ж полягала політика "патріотизму"? До 1779 року патріоти в основному закликали до "права на особисту свободу або координування наших власних дій без жодного іноземного контролю, поки вони не порушують права інших"²⁰. Деякі члени парламенту, наприклад, Джон Фостер, були патріотами в економічному розумінні і виступали лише проти торговельних і економічних обмежень. Патріоти, головним чином колоністи-протестанти, дотримувалися переконання збереження ленд-лордизму і не допускали зміцнення католицьких народних мас. Глибока прірва нерозуміння між бідним ірландським католицьким населенням і панівною верхівкою залишалася ще тривалий час. Для характеристики цього явища пізніше стали вживати термін "колоніальний націоналізм", коли колоністи вважали Ірландію своєю батьківщиною, але різко протиставляли себе корінному населенню. Даніель Коркері в книзі "Схована Ірландія" ("Hidden Ireland") писав, що для розуміння трагічної історії Ірландії не слід забувати той факт, що спосіб мислення протестантських англійців-колоністів в Ірландії і спосіб мислення англійців в Англії – це дві різні речі²¹. Подібна ситуація була і в американських колоніях, про що свідчать постійні напруженості і суперечки між королівським намісником і колоніальними органами врядування, а також прагнення колоністів боротися за свої права і не залежати від волі Лондона. Таким чином, у колоніях у різних суспільних верствах, залежно від свого походження, соціального і політичного статусу, виникала ідея об'єднання. "Патріотизм" був невід'ємною складовою колоніального націоналізму, він не був загальнонародним. Повинно було пройти багато часу, перш ніж представники колонії та Гельтахту почали бачити один в одному "співвітчизників". Борці проти англійського уряду в колонії, називаючи себе "ірландцями", не ототожнювали себе з гелами, подібно до того, як Дж. Вашингтон чи В. Франклін, проголошуючи себе американцями, не ототожнювали себе із американськими індіанцями, а протистояння часто виливалося у формі кривавої різни.

В Ірландії одним з перших кроків спротиву британській політиці, як кілька років раніше в Північно-Американських колоніях, став бойкот англійських товарів. Як і американці, вони почали створювати "товариства боротьби з імпортом", члени яких зобов'язувались не вживати привезених з Англії товарів і не спілкуватися з тими, хто продає ці товари або купує їх. Спостерігаючи за настроями в Ірландії і побоюючись повстання у військовий час, Англія наважилась зробити поступки для торгівлі: було дозволено вільно вивозити вовну і вовняні вироби, а та-

кож провадити вільну торгівлю з англійськими колоніями. 15 лютого 1782 році на провінційному конвенті волонтерів у Данганноні було прийнято "Декларацію про права і зловживання". У ній зазначалося, що видання законів для Ірландії окрім "короля, лордів і обшин" самої країни, а також втручання англійської Таємної ради в законодавчу діяльність ірландського парламенту є "неконституційними і являють собою зловживання"²². Крім того, різко засуджувалось прийняття вищими англійськими судовими інстанціями апеляцій на вироки ірландських судів, призначення суддів англійським урядом, запровадження "Акта про бунти", за яким визначалась кількість військ у країні. Конвент проголосив про своє бажання добиватися пом'якшення каральних законів. А для того, щоб домогтися поставлених завдань, було вирішено посилати в парламент лише тих осіб, які були згодні підтримувати постанови конвенту. Зважаючи на бурхливий розвиток сепаратистських настроїв, Англія видала білль, в якому підтверджувались вимоги ірландців, висунуті лідерами парламентської опозиції Г. Граттаном і Г. Фладом, а саме – було скасовано частину карального кодексу, ліквідовані деякі торговельні і промислові обмеження. У 1782 р. в Ірландії була запроваджена парламентська автономія й проголошена і утверджена англійським урядом так звана "Конституція 1782 р." – ряд поступок, зроблених британським урядом, які надавали законодавчу незалежність ірландському парламенту. Було скасовано Акт короля Георга I про право англійського уряду видавати закони для Ірландії, а також ті статті закону Пойнінгса, у яких зазначалось, що ірландський парламент повинен узгоджувати усі свої законопроекти з англійським. Роком пізніше було прийнято "Особливий Акт про скасування англійських законодавчих прав в Ірландії" (Specific Act of Renunciation of English legislative rights in Ireland). У ньому зазначалося, що право, проголошене народом Ірландії, керуватися лише законами, виданими Його Величністю і парламентом королівства встановлюється навіки і більше ніколи в майбутньому не може змінюватися²³.

Та як би не оцінювали ступінь самостійності ірландського парламенту і не критикували його напівсамостійність, він виявив надзвичайну діяльність: за півтора роки було видано 56 законів, найважливішими з яких стали Хабеас Корпус – право недоторканості особи. Така законодавча діяльність призвела до значного підйому економіки: відміна торговельних заборон і обмежень відкрила ірландським купцям доступ до колоніальних ринків, почали розвиватись скляна, пивоварна, бавовняна, вовняна, шовкова промисловості, збільшилась кількість комерційних і кредитних операцій, а в 1783 році за сприяння парламенту було засновано Національний Ірландський банк.

Події середини 1770-х – початку 1780-х років отримали досить різну

оцінку сучасників. З одного боку, багатьох лібералів охопило піднесення і гордість від того, чого вдалося домогтися за досить короткий період мирними засобами. Так, Граттан у своїх промовах часто відзначав ці досягнення і урочисто заявляв: "Тепер Ірландія є нацією"²⁴. Тим не менше залишалося багато нерозв'язаних питань, які чекали свого вирішення. Британський уряд, зазнавши поразки в Америці, був готовий піти на деякі поступки, щоб уникнути другої імперської катастрофи. Та радикальна ірландська опозиція прагнула більш рішучих змін. Через кілька років після описуваних подій республіканець, майбутній лідер повстання 1798 року Уолф Тон з гиркотою заявляв, що "революція 1782 р. була революцією, котра давала можливість ірландцям продати їх честь, недоторканність й інтереси своєї країни за набагато вищу ціну. Ця революція негайно висунула на перший план тих, хто займався спекуляцією парламентськими місцями, і в той же час залишила три чверті наших співвітчизників такими ж рабами, якими вони були і раніше; управління ж Ірландією вона зберегла в брудних руках аморальних людей, які заслуговують на презирство, і які все своє життя були зайняті її приниженням і грабунком... Влада залишилась у руках наших ворогів"²⁵. На думку Фостера, суть боротьби за парламентську "незалежність" в Ірландії полягала не в здобутті нових прав, а в поверненні старих, а також прагненні проводити більш вигідну торгівлю в межах імперської економічної системи²⁶. Ностальгічна мрія про колишні права і привілеї була поширена і серед американців. Так, Джон Адамс заявляв уже під час громадянської війни, що усе б віддав за те, щоб повернути старі колоніальні порядки²⁷. Тим не менше, на відміну від ірландців, американські колоністи позбулися свого статусу колоністів, коли в 1783 р. між Сполученими Штатами і Англією був підписаний мирний договір. США були визнані незалежною державою на територіях від Масачусетса на півночі до Джорджії на півдні, а також всі землі до р. Міссісіпі на заході. В Ірландії ж настав період відносного спокою. Нова боротьба розгорнулася через десятиліття і вилилась у повстання 1798 р.

Отже, в останній третині XVIII століття було розпочато нову сторінку в історії боротьби Ірландії за незалежність, яка розпочалась під впливом революційних подій в Америці. Великобританія, придбавши нові території, за кілька років втратила свої найцінніші землі – Північно-Американські колонії. Ірландці активно підтримала американців, однак їх успіх був набагато меншим: вдалося досягти лише автономії парламенту і свободи торгівлі. Революційні хвилювання призвели до того, що на перший план вийшли кілька болючих питань, які існували в ірландському суспільстві протягом десятків років. По-перше, це питання урівнення в правах католицького і протестантського населення, по-друге, повна підпорядкованість Ірландії британській імперській економіці призвела

до того, що англійські колоністи-протестанти, зайняті в промисловості і торгівлі, розпочали боротьбу проти метрополії за своє "місце під сонцем" і почали вимагати рівних з англійцями можливостей у торгівлі, по-третє, американські революційні ідеали отримали жвавий відгук в Ірландії, ідеї рівності, особистої свободи і республіканізму заволоділи умами вищих верств, які почали слідувати прикладу американців. Низи ж були мало зацікавлені тим, що відбувалося за океаном, та й у своїй країні, оскільки турбувалися лише про те, щоб сплатити орендну платню і прохарчуватися. До того ж, ірландські католики з презирством і ненавистю ставилися до англійців, яким вони змушені були сплачувати величезні податки, і тому зубожілі орендарі навіть не бажали робити вигляд, що визнають своїх протестантських хазяїв. Останні ж, незважаючи на те, що в Ірландії вони були панівною верхівкою, не мали однакових прав із своїми співвітчизниками у Великобританії і були певною мірою залежними від них. Після проголошення незалежності Сполученими Штатами, в Ірландії, особливо в північних районах, де проживало багато шотландо-ірландців, почали поширюватись ідеї радикального республіканізму і повного рівноправ'я, що дало можливість побачити створення "нової Америки" в Ірландії. Колоністи всіляко намагалися зберегти свої права і привілеї, тому рух за досягнення політичної влади через побоювання повстання католицьких мас, в яких вони вбачали загрозу, був менш радикальний, а боротьба ірландців за незалежність розгорнулася із новою силою у наступні роки.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Bailey Th. A. *A Diplomatic History of the American People*. New York: Prentice Hall, 1980. – P. 26.
- ² Lloyd, T. *Empire. The History of the British Empire*. London – New York: Hambledon & London, 2001. – P. 23.
- ³ Morison S.E. *The Oxford History of the American People*. Vol. 1: Prehistory to 1789. New York: A Meridian Book, 1994. – P. 247.
- ⁴ Lancaster, B. *The American Revolution*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1987. – P. 45.
- ⁵ Goodman, P., Gatell, F.O. *The American Colonial Experience. An Essay in National Origins*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1970. – P. 114.
- ⁶ Williams, G., Ramsden, J. *Ruling Britannia. A Political History of Britain 1688-1988*. London - New York: Longman, 1990. – P. 63.
- ⁷ Ibid. – P.115.
- ⁸ Alden, J. *The American Revolution (1775-1783)*. New York: Harper Torchbooks, 1954. – P. 9.
- ⁹ Deane, C. *The Guinness Book of Irish Facts and Feats*. London: Guinness Publishing Ltd., 1994. – P. 207.
- ¹⁰ Bailey Th. A. *Op. cit.* – P. 20.
- ¹¹ Wokeck, M. *Irish Migration to the Delaware Valley before the American*

- Revolution. // Proceedings of the Royal Irish Academy. Volume 96, Section C, Number 5. Dublin: Royal Irish Academy, 1996. – P. 111.
- ¹² Historic Documents on the Presidency: 1776-1989 (ed. by M. Nelson) Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 1989. – P. 2.
- ¹³ История Ирландии. – М.: Мысль, 1980. – С. 147.
- ¹⁴ LaFeber, W. The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad since 1750. New York – London: Norton and Company, 1989. – P. 19.
- ¹⁵ Lancaster, B. Op. cit. – P. 31.
- ¹⁶ Jackson, T. Ireland Her Own: An Outline History of the Irish Struggle for National Freedom and Independence. New York: International Publishers, 1973. – С. 106.
- ¹⁷ Foster, R. Modern Ireland (1600-1972). London: Penguin Books, 1989. – P. 246.
- ¹⁸ Kee, R. The Green Flag: A History of Irish Nationalism. – London: Penguin Books, 2000. – P. 33.
- ¹⁹ Somerset Fry, P. and F. A History of Ireland. London – New York: Routledge, 1991. – P. 183.
- ²⁰ Foster, R. Op. cit. – P. 247.
- ²¹ Op. cit. – P. 167.
- ²² История Ирландии... – С. 153.
- ²³ Kee, R. Op. cit. – P. 33.
- ²⁴ Williams, G., Ramsden, J. Op. cit. – P. 121.
- ²⁵ Морган А. История Англии. – М.: Изд. ин. лит., 1950. – С. 266.
- ²⁶ Foster, R. Op. cit. – P. 241.
- ²⁷ Morison, S.E. Op. cit. – 243.

Надійшла до редакції 21.09.2004